

Dunja Duić*

Tunjica Petrašević**

Veronika Sudar***

PREGLED PRAKSE SUDA EU I EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA – SLOBODA GOVORA –

Osnova svih demokratskih društava je zaštita temeljnih ljudskih prava i sloboda. Jedno takvo je i pravo na slobodu izražavanja. U doba globalizacije i digitalnih medija korištenje prava slobode izražavanja jednostavnije je nego ikada prije, no uz svako pravo dolazi i određena obveza – obveza poštivanja prava druge osobe, odnosno zabrana govora mržnje po bilo kojoj osnovi. Institut prava na slobodu izražavanja određen je brojnim međunarodnim ugovorima i konvencijama. Ipak, najvažnija tumačenja i granice korištenja prava na slobodu govora dali su Europski sud za ljudska prava i Sud Europske unije.

Ključne reči: Digitalizacija. – Europski sud za ljudska prava. – Govor mržnje. – Sloboda govora. Sud EU.

1. UVOD

Zaštita ljudskih prava ugrađena je u temelje demokratskih društava. Ljudska prava uživaju pravnu zaštitu u brojnim međunarodnim

* Dunja Duić, izvanredna profesorica Pravnog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, Katedra ustavnog i europskog prava, dduic@pravos.hr, (Republika Hrvatska).

** Tunjica Petrašević, izvanredni profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Katedra ustavnog i europskog prava, tpetrase@pravos.hr, (Republika Hrvatska).

*** Veronika Sudar, samostalna referentica u Ministarstvu financija, Poreznoj upravi, Područnom uredu Osijek, Ispostavi Osijek, veronika.sudar15@gmail.com, (Republika Hrvatska).

ugovorima i konvencijama. Pravo na slobodu izražavanja jedno je od temeljnih prava i kao takvo podložno je minimalnim ograničenjima. Ograničenja ovog prava moraju biti nužna i izričito propisana zakonom. Granice korištenja prava na slobodu izražavanja služe prevenciji govora mržnje do kojeg vrlo lako može doći. Institut prava na slobodu izražavanja tijekom godina poprimao je brojna tumačenja sukladno okolnostima razvoja društva općenito. Značajnu ulogu u tumačenju pojma slobode govora imaju Europski sud za ljudska prava (dalje: ESLJP) i Sud Europske unije (dalje: Sud EU). U svojoj je praksi ESLJP granice prava na slobodu izražavanja postavio različito za primjerice osobe aktivne na političkoj sceni i u javnom prostoru u odnosu na osobe koje nisu u fokusu javnosti. S druge pak strane, u okolnostima globalizacije i digitalnog napretka, javila se i potreba za nešto drugačijim tumačenjem prava na slobodu izražavanja i strožim pristupom govoru mržnje koji se vrlo lako može proširiti digitalnim medijima. Cilj ovoga rada je dati prikaz relevantnih odabranih presuda ESLJP i Suda EU u predmetima koji se odnose na povrjedu prava na slobodu izražavanja i govora mržnje.

2. PRAVNI OKVIR PRAVA SLOBODE IZRAŽAVANJA

Sloboda izražavanja jedno je od temeljnih ljudskih prava i svojevrsna osnova zapadne demokracije.¹ Važnost i vrijednost slobode izražavanja neizostavni su segmenti razvoja društva općenito, što dokazuje i zaštita koju uživa u međunarodnim konvencijama i pravnim propisima.² Opća deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine u čl. 19 definirala je „slobodu mišljenja i izražavanja“ temeljnom slobodom koja jednako pripada svima.³ Nadalje, Međunarodnim paktom o

-
- 1 Z. Bezdan, „Neznanje kao faktor zaustavljanja pozitivnog trenda u razvoju ljudskih prava i moguće posljedice – mjereno linijom 45°“, *Zbornik Sveučilišta u Dubrovniku*, 2/2015, 1–22; M. Munivrana Vajda, „Novi Kazneni zakon u svjetlu pristupanja Europskoj uniji: inkriminiranje govora mržnje i nekih drugih oblika rasizma i ksenofobije“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske* 1/2013, 131–144, <https://hrcak.srce.hr/111828>, 19.9.2022.
 - 2 B. Herceg Pakšić, „Tvorba novih standarda u slučajevima teških oblika govora mržnje: negiranje genocida pred Europskim sudom za ljudska prava“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 67(2)/2017, 232.
 - 3 Čl. 19 Odluke o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima, *Narodne novine*, br. 12/2009.

građanskim i političkim pravima, ponovno čl. 19 sloboda izražavanja iskazana je kao pravo koje uključuje „slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja svih vrsta, bez obzira na granice, bilo usmeno, pismeno ili tiskano, u obliku umjetnosti ili putem bilo kojeg drugog medija po vlastitom izboru.“ U nastavku, određeno je da predmetno pravo sa sobom nosi i određene dužnosti i ograničenja koja pak moraju biti predviđena zakonom i neophodna.⁴

Države članice Vijeća Europe potpisnice su Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u nastavku: Konvencija). Konvencijom je, čl. 10, sloboda izražavanja definirana kao pravo koje obuhvaća slobodu mišljenja, slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice.⁵ Jednako kao i Međunarodnim paktom, Konvencijom je određeno da ostvarivanje prava na slobodu izražavanja podrazumijeva i dužnosti i odgovornosti te kao takvo može biti podvrgnuto ograničenjima propisanim zakonom, a koje su nužne zbog interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira i dr.⁶ Ograničenje, dakle, može postaviti država skupom normi za pružatelje usluga medijskih djelatnosti.⁷ Zbog specifičnosti prava na slobodu izražavanja, ESLJP vrlo jasno je odredio da je državama dopušteno suprotstaviti se svim oblicima izražavanja koji u bilo kojem obliku potiču mržnju usmjerenu prema osobama i skupinama koje pripadaju određenoj etničkoj pripadnosti ili vjeri.⁸ S obzirom na stupanj ograničenja općenito, sloboda izražavanja pripada kategoriji tzv. kvalificiranih konvencijskih prava. Zakonodavac prema

4 Čl. 19. International Covenant on Civil and Political Rights, Adopted by the General Assembly of the United Nations on 19 December 1966, <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf>, 19.9.2022.

5 (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, *Narodne novine-Međunarodni ugovori*, br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

6 S. Peere, et al., *The Charter of Fundamental Rights*, a commentary, HART Publishing 2014.

7 Čl. 10, (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, *Narodne novine-Međunarodni ugovori*, br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

8 Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Protecting Fundamental Rights in the Digital Age – 2021 Annual Report on the Application of the EU Charter of Fundamental Rights, Brussels, 10.12.2021, COM(2021) 819 final.

ovim pravima smije zadirati, samo pod *ex ante* propisanim uvjetima.⁹ U ovoj se kategoriji nalaze još i pravo na poštovanje privatnosti, pravo na slobodu mišljenja, pravo na slobodu kretanja i drugo.¹⁰

Na razini Europske unije sloboda izražavanja jamči se, prije svega, Poveljom o temeljnim pravima.¹¹ Konkretno, pravo na slobodu izražavanja propisano je u čl. 11 i ono obuhvaća pravo na „slobodu mišljenja te primanja i davanja informacija i ideja bez uplitanja tijela vlasti i bez obzira na granice.“¹² Sloboda mišljenja, spominje se pak i u čl. 10 Povelje u kojem se naglašava da „svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi...“.

Pravo na slobodu izražavanja nije beskonačno i podložno je ograničenjima, kako je gore napisano. Ograničenja moraju biti opravdana i trebaju imati jasne granice.¹³ Govoreći o pravu na slobodu izražavanja, nemoguće je ne osvrnuti se na zabranu koja uz to pravo dolazi, zabranu govora mržnje. U pravnoj teoriji određena definicija govora mržnje ne postoji. Radi se naime, o još uvijek nepreciznom i neodređenom institutu. U različitim pristupima definiciji govora mržnje, jedan od njih temelji svoje tumačenje na dva elementa.¹⁴ Govor mržnje, široko govoreći je oblik usmenog ili pisanog javnog izražavanja koji širi, potiču, opravdava ili poziva na mržnju prema određenoj skupini ili njenim pripadnicima, a s ciljem stvaranja netrpeljivosti, diskriminacije, razdora ili poticanja na nasilje.¹⁵ Određen je dakle s dva

9 B. Herceg Pakšić, *op. cit.*

10 *Ibid.*

11 Povelja Europske Unije o temeljnim pravima, 2016/C 202/02, <https://fra.europa.eu/hr/eu-charter/article/11-sloboda-izrazavanja-i-informiranja>, 19.9.2022.

12 Čl. 11 Povelje o temeljnim pravima, 2016/C 202/02.

13 Kuća ljudskih prava, *Sloboda izražavanja i govor mržnje u digitalnom okruženju*, https://www.kucaljudskihprava.hr/2019/12/20/sloboda-izrazavanja-i-govor-mrznje-u-digitalnom-okruzenju/#_ftn5, 10.9.2022.

14 I. Hlebec i Đ. Gardašević, „Pravna analiza govora mržnje“, *Pravnik*, 107/2021, 12.

15 M. Turković, „Govor mržnje na društvenim mrežama kroz sudsku praksu“, *Ius-Info*, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/44756>; United Nations, *Hate Speech*, <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech>, 10.9.2022; M. Munivrana Vajda, A. Šurina Marton, „Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? Analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standarda“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 2/2016, Zagreb, 3; M. Munivrana Vajda, *op. cit.*; D. Dimovski, I. Ilić, „Hate Speech in the European Court of Human Rights Case

elementa: porukom i skupinom ili pojedincem kojem je upućena.¹⁶ U politološkom pojmovniku, govor mržnje odnosi se na verbalno izražavanje agresivnosti prema manjinskim društvenim skupinama.¹⁷ Dok je u psihološkoj analizi Eduarda Klaina govor mržnje „verbalizirana projekcija destruktivne agresije „neprijatelja“ te je prisutan u ljudskom društvu kao verbalna manifestacija mržnje.“¹⁸ Niz je dokumenata, posebice u kaznenopravnoj sferi koji definiraju oblike govora mržnje kao i sankcije za iste, a države članice obvezne su osigurati učinkovit, razmjernu i odvraćajuću kaznu.¹⁹ Na razini Europske unije, govor mržnje definiran je Okvirnom odlukom o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kaznenopravnim sredstvima (Okvirna odluka).²⁰ Već je u preambuli istaknuto da rasizam i ksenofobija predstavljaju neposredne povrjede temeljnih načela Europske unije (u nastavku: EU), a to su načela slobode, demokracije, poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda i vladavine prava.²¹

Digitalizacija, a s njom i mediji danas imaju sve veću ulogu i postali su svojevrsni kreator društva. Mediji pridonose razvoju države na različitim područjima. Razvojem tehnologije i pojavom novih medija, novinari danas izvještavaju mnogo brže, ali etičnost i sama točnost informacija ponekad ostaje upitna.²² Masovnost i brzina širenja informacija pružaju potpunu slobodu izražavanja i ostvarenje demokratskih sloboda pojedincu, ipak to donosi i mogućnost širenja govora mržnje i poticanja diskriminacije prema etničkim, vjerskim, seksualnim

Law“, *Međunarodni naučni skup „Dani Arčibalda Rajsa“, Tematski zbornik radova međunarodnog značaja*, Beograd 2016.

16 I. Hlebec i Đ. Gardašević, *op. cit.*

17 G. Vilović, „Govor mržnje“, *Političke analize*, 2(6)/2011.

18 E. Klain, „Psihoanalitičko razumijevanje govora mržnje“, *Govor*, 20(1–2)/2003, Klinika za psihologijsku medicinu, Zagreb.

19 M. Turković, *op. cit.*; L. G. Jacobs, „Freedom of Speech and Regulation of Fake News“, *The American Journal of Comparative Law*, 70(1)/2022, 278–311.

20 Okvirna odluka Vijeća 2008/913/PUP od 28. studenoga 2008. o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kaznenopravnim sredstvima, *OJ L* 328.

21 M. Munivrana Vajda, *op. cit.*

22 N. Ružić, „Zakonska ograničenja ili sloboda izražavanja na internetu?“, *MediAnali*, 2(4)/ 2008, 101–111; A. A. Wennäkoski, „The Freedom of speech in the Digital Era: Leveraging Its Constitutional and Social Ramifications“, *YSEC Yearbook of Socio-Economic Constitutions* (eds. S. Hindelang, A. Moberg), Springer 2022.

i drugim manjinama, a posebnu opasnost čini brzo „putovanje“ brojnih dezinformacija i lažnih vijesti, Velik problem stvaraju pravni akteri, odnosno vlasnici, primjerice, društvenih mreža koji određuju vlastite uvjete i koristeći svoja prava na slobodu ugovaranja i obavljanja poslova.²³

Digitalni medij nudi mogućnost anonimnog izražavanja vlastitih misli i ideja s velikim i gotovo nepreglednim brojem drugih korisnika. Ipak, zbog prikrivanja odgovornosti, anonimnost vrlo lako dovodi do zlorabe slobode izražavanja.²⁴

Europska komisija je kao prioritet zadala oblikovanje digitalne tranzicije na način koji će biti od koristi svima i koji će nikoga ne izostaviti. Danas gotovo da i ne postoji razlika između „offline“ i „online“ svijeta, a upravo to donosi brojne izazove za osiguranje poštivanja temeljnih prava u digitalnom okruženju.²⁵

3. PRAVO NA SLOBODU IZRAŽAVANJA U SUDSKOJ PRAKSI

3.1. *Europski sud za ljudska prava (ESLJP)*

Europski sud za ljudska prava međunarodni je sud, sa sjedištem u Strasbourgu. Nadležnost ESLJP sastoji se u odlučivanju o povrjedama građanskih i političkih prava sadržanih u Konvenciji. Upravo je praksa ESLJP najvažniji izvor prava u ovom području.²⁶ Odluke su obvezujuće za svaku državu i traže promjenu i usklađivanje zakonodavstva u području na koje se odluke odnose.²⁷ Kada ESLJP odlučuje i tumači slobodu izražavanja, zbog specifičnog sadržaja sastavnih dijelova slobode izražavanja (sloboda mišljenja, sloboda širenja ideja i informacija te

23 Annual Report on the Application of the EU Charter of Fundamental Rights, Brussels, 10.12.2021.

24 S. Roksandić Vidlička, K. Mamić, „Zlouporeba društvenih mreža u javnom poticanju na nasilje i mržnju.“ *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 25(2)/2018, 333.

25 Annual Report on the Application of the EU Charter of Fundamental Rights, Brussels, 10.12.2021.

26 T. Kojić, „Govor mržnje u praksi Evropskog suda za ljudska prava“, *Journal of Criminalistics and Law*, 314.

27 European Court of Human Rights, <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court/judges&c=>, 20.9.2022.

sloboda primanja ideja i informacija), tumači ju ekstenzivno, odnosno promatrajući kontekst situacije i općenito način prijenosa informacije.²⁸ S tom je svrhom stvoren trodijelni test nužnosti u demokratskom društvu, koji je određen u čl. 10 st. 2 EKLJP-a. Njime je određeno da ograničenje slobode izražavanja moraju biti propisana zakonom ili u skladu sa zakonom, ograničenje mora biti poduzeto radi zaštite dobara koja su u mjerodavnoj odredbi taksativno navedena, te mora biti nužno je u demokratskom društvu.²⁹

Jedan od predmeta u kojima je ESLJP tumačio čl. 10 Konvencije bio je predmet *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva*.³⁰ ESLJP je tu pojasnio da se zaštita iz članka 10 ne primjenjuje samo na iznošenje društveno prihvatljivih stavova i informacija. Točnije, opseg zaštite koju nudi ova odredba proteže se i na izraze koji su uvredljivi, šokantni ili uznemirujući za državu ili bilo koju osobu.³¹ Važnost leži u isticanju neotuđivosti prava da se informacija primi, čak i ako je društveno neprihvatljiva. Uvedeno je i pravilo kojim se teret dokazivanja društvene potrebe za ograničavanjem prava na slobodu izražavanja prebacuje na samu državu.³² U predmetu *Erbakan v. Turkey* iz 2006³³, ESLJP odredio je važnost tolerancije i poštivanja jednakosti i dostojanstva svih ljudi za demokratsko društvo. Unatoč tome, ponekad može biti „nužno sankcionirati ili spriječiti bilo koji oblik izražavanja koji širi, potiče, promiče ili opravdava mržnju temeljenu na netelranciji“.³⁴ U predmetu je

28 B. Herceg Pakšić, *op. cit.*, fn.2; 1; A. Buyse, „Dangerous Expressions: the ECHR, Violence and Free Speech“, *International and Comparative Law Quarterly*, Cambridge University Press, 63(2)/2014, 491–503.

29 *Ibid.*; I. Mijić Vulinović, „Ograničenja slobode izražavanja u Republici Hrvatskoj u odnosu na...“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 3/2021, 967–988; D. Voorhoof, „Freedom of Expression in the Digital Environment: How the European Court of Human Rights has Contributed to the Protection of the Right to Freedom of Expression and Information on the Internet“, *Elgar Online*, 2022, 112–137.

30 Predmet *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, zahtjev br. 5493/72.

31 O. Pollicino, „Judicial protection of fundamental rights in the transition from the world of atoms to the word of bits: The case of freedom of speech“, *European Law Journal*, 25/2019, 158; M. Munivrana Vajda, A. Šurina Marton, „Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje?...“ *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 2/2016, 436.

32 T. Kojić, *op. cit.*, 316.

33 Predmet *Erbakan v Turkey*, zahtjev br. 59405/00.

34 I. Hlebec, Đ. Gardašević, „Pravna analiza govora mržnje“, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 107/2021, 27.

utvrđeno da na političkoj sceni vrijede viši i stroži standardi pri iznošenju vlastitih stajališta.³⁵ Takvo je stajalište potvrđeno i u predmetu *Mladina D.D. Ljubljana v. Slovenia*.³⁶ Radi se, naime, o novinarskom društvu koje je u objavljenom članku kritiziralo S.P.-a, tadašnjeg zastupnika u slovenskom Parlamentu, zbog njegovih komentara i ponašanja tijekom rasprave o pravnom statusu osoba u istospolnim zajednicama gdje je homoseksualne osobe opisivao diskriminirajućim izrazima. Članak je opisao S.P.-a kao „mozgovnog invalida“, koji u zemlji koja nema tako ograničene ljudske potencijale ne bi mogao naći niti posao podvornika u osnovnoj školi. ESLJP ocijenio je da je u kontekstu političke rasprave o pitanju od javnog interesa, dozvoljeno vrlo malo ograničenja prava na slobodu izražavanja. Politički istaknute osobe trebale bi imati veći stupanj tolerancije nego privatne, osobito kada su prethodno javno iznijeli tvrdnje podložne kritici. Ponovljeno je i stajalište da novinarska sloboda može podrazumijevati i određeno pretjerivanje, čak i provokaciju.³⁷

Danas, više nego ikada prije, sloboda izražavanja pa s njom i govor mržnje vežu se uz internet i razvoj društvenih mreža. U tom kontekstu, zaštita prava na slobodu izražavanja i sankcioniranje nedopuštenog korištenja tog istog prava predstavljaju izazov stavljajući fokus na potrebu za novim tumačenjima ove slobode.³⁸

ESLJP u presudi *Stoll v. Switzerland*³⁹ iz 2007. godine, podržao je svojevrsno nametanje strožih „pravila“ novinarima digitalnih medija u usporedbi s onima koji rade s tiskanim medijima. Istaknuo je da zaštita koju članak 10 daje novinarima u vezi s izvještavanjem o pitanjima od općeg interesa podliježe odredbi da oni djeluju u dobroj vjeri i na temelju točnih činjenica te da daju pouzdane i precizne informacije u skladu s etikom novinarstva. Slično je stajalište potvrđeno u predmetu *KU v. Finland*.⁴⁰ Iako su sloboda izražavanja i povjerljivost komunikacije

35 *Ibid.*

36 *Mladina D.D. Ljubljana protiv Slovenije*, zahtjev br. 20981/10.

37 Ured zastupnika RH pred Europskim sudom za ljudska prava, *Pregled prakse Europskog suda za ljudska prava*, 2014, https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/PREGLED%20PRAKSE//pregled%20prakse%202_14.pdf, 22.9.2022.

38 Kuća ljudskih prava, Sloboda izražavanja i govor mržnje u digitalnom okruženju, https://www.kucaljudskihprava.hr/2019/12/20/sloboda-izrazavanja-i-govor-mrznje-u-digitalnom-okruzenju/#_ftn5, 22.9.2022.

39 Predmet *Stoll V. Switzerland*, zahtjev br.69698/01.

40 Predmet *K.U. v. Finland*, zahtjev br. 2872/02.

primarni, i korisnici telekomunikacijskih i internetskih usluga moraju imati jamstvo da će se poštivati njihova privatnost i sloboda izražavanja.⁴¹ Općenito, odluke ESLJP većinom se temelje na specifičnim okolnostima pojedinih zahtjeva. Tako je primjerice u predmetu *Delfi AS v. Estonia*⁴² u kojem je ESLJP po prvi puta raspravljao o govoru mržnje na internetu.⁴³ Predmet se odnosio na odgovornost informativnog internetskog portala za uvredljive komentare koje su čitatelji objavili ispod jednog od njegovih online članaka. Portal se žalio da mu je odgovornost za komentare čitatelja narušila pravo na slobodu izražavanja. ESLJP je ovdje utvrdio da je odgovornost Delfija (internetskog portala) opravdana, a time i razmjerno ograničenje prava portala na slobodu izražavanja. Razlog tome je taj što su komentari bili vrlo uvredljivi, portal ih nije spriječio da postanu javni, profitirao je na njihovom postojanju, omogućio je da njihovi autori ostanu anonimni, a što je pak prema riječima ESLJP problematično zbog lake i brze dostupnosti svih informacija na digitalnim medijima i njihovoj trajnoj pohranjenosti na istima. Radilo se o novinskom internetskom portalu, a ne o društvenoj mreži, koja se smatra posrednikom, a ne izdavačem.⁴⁴

U sličnom predmetu, *MTE v. Hungary*,⁴⁵ ESLJP je pak donio drugačiju odluku. Konkretno, podnositelj zahtjeva tražio je reviziju presude protiv operatera informativnog portala zbog klevetničkih komentara koje su anonimno ostavile treće strane ispod objavljenog članka. ESLJP donio je zaključak da je prekršen članak 10, čime je odstupio od svoje odluke u predmetu *Delfi AS v. Estonia*. Prema ESLJP, ta se dva slučaja mogu razlikovati zbog prirode uvredljivih komentara i njihove različite štete: u Delfiju je zapravo sadržaj koji su objavile treće strane bio posebno uvredljiv po prirodi, toliko da je predstavljao formu govora mržnje, koji predstavlja poticanje na nasilje i rasnu mržnju; taj aspekt, za koji se Sudu čini da ga čini privlačnijim korisnicima, naprotiv, nije postojao u *MTE*-u i upravo je nepostojanje tog elementa očite nezakonitosti ono što je opravdalo razliku u postupanju s pružateljem internetskih usluga. Sud je primijetio da, prema vlastitoj sudskoj praksi, samo fizičke osobe mogu imati prava osobnosti. Pravna osoba može

41 O. Pollicino, *op. cit.*

42 Predmet *Delfi v. Estonia*, zahtjev br. 64569/09.

43 S. Roksandić Vidlička, K. Mamić, *op. cit.*

44 *Ibid.*

45 Predmet *Magyar Tartalomsgéltatók Egyesülete and Index.Hu Zrt V. Hungary*, zahtjev br. 22947/13.

imati interese poslovnog ugleda, koji mogu biti vrijedni zaštite, ali su lišeni bilo kakve moralne dimenzije.

Predmet *Marcinkevičius v. Lithuania*⁴⁶ odnosi se na odluku domaćih sudova kojom se podnositelju zahtjeva (osnivaču i dioničaru Vilniaus Prekyba, jedne od najvećih maloprodajnih kompanija u Baltičkoj regiji) nalaže da povuče izjavu koju je dao u intervjuu, nakon što su sudovi utvrdili da je bila lažna i klevetnička. Podnositelj zahtjeva prigovorio je da je dotična izjava objavljena na web stranici Delfi bila vrijednosni sud i da je nalogom da se povuče, koji je donio nacionalni sud, povrijeđeno njegovo pravo na slobodu izražavanja, protivno članku 10 Konvencije. Sud je trebao ocijeniti je li to miješanje nacionalnog suda bilo nužno u demokratskom društvu. Zaključno, Sud je odlučio da odluka domaćih sudova da je izjava koju je dao podnositelj zahtjeva bila izjava o činjenicama pa posljedično, nalog podnositelju zahtjeva da povuče tu izjavu ne može se smatrati nužnim u demokratskom društvu., te je time došlo je do povrjede članka 10 Konvencije.

Zaključno može se utvrditi da je ESLJP tijekom godina tumačenje slobode izražavanja proširivao. Razvojem digitalnih medija kriteriji su postali detaljniji i stroži zbog prirode medija i veće dostupnosti i izloženosti sadržaja. U svojim tumačenjima suci se drže određenih kriterija i ustaljene već postojeće prakse pa tako zadržavaju nit i poveznicu s prethodnim predmetima, a istovremeno uzimajući u obzir okolnosti svakog pojedinog novog predmeta. Unatoč njihovoj sličnosti, kako je slučaj s *MTE v. Hungary* i *Delfi AS v. Estonia*, ipak postoji razlika u tumačenju i konačnoj odluci. Od ovih presude do danas, sve je više društvenih mreža i njihovih korisnika pa se tako i sadržaj preuzima s takvih oblika medija.⁴⁷ Same društvene mreže, odnosno pružatelji usluga, mogu utjecati na sadržaj svojih korisnika kontrolirajući ga ili ne. Određena opasnost društvenih mreža i digitalnih medija općenito je pojava tzv. „fake news“ informacija.⁴⁸ Upravo zbog svega navedenog i ogromnog značaja društvenih medija, potrebno je puno detaljnije regulirati prava i obveze korisnika i pružatelja usluga na europskoj razini,

46 Predmet *Marcinkevičius v. Lithuania*, zahtjev br. 24919/20.

47 S. Roksandić Vidlička, K. Mamić, *op. cit.*; A. Nieuwenhuis, „A Positive Obligation under the ECHR to Ban Hate Speech?“ *Other Journal Article, Jour. Public Law*, 2/2019, 326–342.

48 *Ibid.*; D. Muhvić, I. Rešetar Čulo, „Fake News“ in Times of Crisis in the Context of...“ *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 1/2022, 189–207.

pazeći pri tome na proporcionalnost i svojevrsnu korisnost globalne dostupnosti digitalnog medija.

Sud je u predmetu *Zemmour v. France*⁴⁹ podsjetio na neposrednost i snagu elektronskih medija, čiji je utjecaj pojačan činjenicom da oni postaju primaran izvor zabave i informiranja, pa je tako odgovornost za informacije koje se putem takvih medija plasiraju podijeljena na vlasnike medija i osobe koje informacije pružaju (goste, osobe koje daju intervju).

3.2. Sud Europske unije (Sud EU)

Budući da su sve države članice Europske unije ujedno i članice Vijeća Europe, sve su potpisnice Konvencije. Odluke Suda EU donose se u kontekstu prethodnog postupka. Ovdje ključnu ulogu igraju domaći sudovi koji upućuju pitanja na prethodni postupak.⁵⁰ Nadalje, Sud EU u svojim odlukama, pored međunarodnih dokumenata, primjenjuje i tumači pravo EU – uredbe i direktive. U kontekstu digitalnog doba i zaštite prava na slobodu izražavanja u digitalnom mediju, ovakav princip doima se „boljim za primjenu s obzirom da je zakonodavstvo EU fleksibilnije i podložnije donošenju novih propisa koji su prilagođeni potrebama vremena“.⁵¹ Primjerice, govoreći o digitalnim medijima, EU je usmjerila svoje djelovanje na informacijske i komunikacijske tvrtke kao ključne aktere u području zaštite slobode izražavanja u digitalnom okruženju. Europska komisija donijela je 2016. godine Kodeks o postupanju za borbu protiv nezakonitog govora mržnje na internetu.⁵² Kodeks su kreirale i velike digitalne kompanije, koje su njime potvrdile da zajedno s drugim platformama i društvenim medijima snose kolektivnu odgovornost za promicanje i omogućavanje slobode izražavanja na internetu te da prihvaćaju obvezu suzbijanja nezakonitog govora mržnje na internetu i podupiru Europsku komisiju i države članice EU-a u nastojanjima da osiguraju da internetske platforme ne pružaju mogućnosti za masovno širenje nezakonitog govora mržnje na internetu.⁵³

49 Zahtjev *Zemmour v. France*, zahtjev br. 63539/19.

50 O. Pollicino, *op. cit.*

51 Kodeks o postupanju za borbu protiv nezakonitog govora mržnje na internetu

52 *Ibid.*

53 Kuća ljudskih prava, *op. cit.*

Pojava interneta potaknula je i sukob između autorskih prava i slobode izražavanja, na što je djelomično i usmjerena praksa Suda EU. Doista, u predmetima *Scarlet v. Sabam* i *Sabam v. Netlog*,⁵⁴ prethodno pitanje bilo je usmjereno na razumijevanje može li domaće pravosudno tijelo nametnuti pružateljima internetskih usluga obvezu usvajanja sustava filtriranja kako bi se otkrilo potencijalno kršenje autorskih prava. Točnije, u oba predmeta, Sud je trebao ocijeniti usklađenost nacionalnih mjera s pravom EU-a, a posebno pravo na slobodu izražavanja korisnika, pravo korisnika na zaštitu podataka, i slobodu pružatelja internetskih usluga da obavljaju gospodarske aktivnosti.⁵⁵ Sud EU usmjerio je svoju ocjenu na zaštitu podataka i slobodu poslovanja. Utvrđeno je da nacionalna mjera nije bila razmjerna jer je ometala pravo pružatelja internetskih usluga na obavljanje gospodarske aktivnosti u skladu s člankom 16 Povelje. Drugo, kao pomoćno razmatranje, Sud je primijetio da sustav također predstavlja povredu članaka 8 i 11 Povelje o temeljnim pravima koja se izričito poziva na pravo na zaštitu podataka i slobodu izražavanja.⁵⁶ Važnost i kontekst članka 11 Povelje utvrđena je i u predmetu *Mesopotamia Broadcast* ⁵⁷, odnosno „sloboda izražavanja... prestaje djelovati tamo gdje poruka povrjeđuje druga načela i temeljna prava priznata Poveljom, kao što su zaštita ljudskog dostojanstva i načelo nediskriminacije“.⁵⁸

U predmetu *Google v. Spain*⁵⁹ prethodno pitanje koje je postavio domaći sudac bilo je može li tijelo za zaštitu podataka zahtijevati od internetskih tražilice da ukloni poveznice na stare ili netočne osobne podatke bez prethodne konzultacije s vlasnikom relevantne web stranice s koje su podaci indeksirani. Prema mišljenju nezavisnog odvjetnika takav se zahtjev nije mogao ispuniti. Tražilice, zbog svoje prirode pružatelja internetskih usluga, ne mogu se smatrati voditeljima obrade podataka i, kao rezultat toga, ne mogu se smatrati odgovornima za obradu osobnih podataka koja je potpuno automatizirana i kojom upravlja tražilica. Unatoč takvoj orijentaciji, Sud EU nije slijedio interpretativni

54 C-70/10, *Scarlet Extended SA v. SABAM* [2011]; Case C-360/10, *SABAM v. Netlog NV* [2012].; O. Pollicino, *op. cit.*

55 O. Pollicino, *op. cit.*

56 *Ibid.*

57 Case C-245/10 *Mesopotamia Broadcast* (n 13).

58 M. Munivrana Vajda, A. Šurina Marton, *op. cit.*

59 C-131/12, *Google Spain*, 2014.

put nezavisnog odvjetnika, s obzirom na to da su pravila utvrđena u Direktivi o zaštiti podataka (Direktiva 95/46/EC)⁶⁰ dopuštala subjektima podataka da traže od tražilice da ukloni sadržaj sa *web*-a.⁶¹

Općenitije, može se primijetiti da je pojava novih digitalnih tehnologija izazvala zabrinutost za temeljna prava, ne samo u području slobode govora. Posebno je zanimljivo spomenuti mišljenje nezavisnog odvjetnika u *Digital Rights Ireland*.⁶² Detaljnije, zahtjev za prethodnu odluku bio je usmjeren na nedostatak pravnog zahtjeva u pogledu uvjeta pod kojima je zadržavanje osobnih podataka, koji se odnose na korisnike, od strane pružatelja usluga elektroničke komunikacije legitimno. Prema mišljenju nezavisnog odvjetnika, učinci prikupljanja osobnih podataka na prava pojedinaca su u modernim društvima prihvatljivi referirajući se na masovnost koju su stekla elektronička komunikacijska sredstva, bilo da su to digitalne mobilne mreže ili internet, te njihova masovna i intenzivna upotreba od strane značajnog dijela europskih građana u svim područjima njihovih privatnih ili profesionalnih aktivnosti.⁶³ Točnije, sukladno člancima 7 i 8 Povelje i Direktivi 2006/24/EZ (Direktiva o zadržavanju podataka) prava nisu apsolutna i da se miješanje u ta prava može opravdati legitimnim ciljem sprječavanja kriminala i međunarodnog terorizma.⁶⁴

Zaštita osobnih podataka u digitalnom okruženju, temeljeno na razmatranju odluka Suda EU, predstavlja oblik zaštite prava na slobodu izražavanja.

4. ZAKLJUČAK

Od donošenja prvih međunarodnih dokumenata u 20. stoljeću, zaštita temeljnih ljudskih prava predstavljala je prioritet globalnog

60 Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, OJ L 281/31

61 O. Pollicino, *op. cit.*

62 Spojeni predmeti C-293/12 and 594/12, *Digital Rights Ireland et al.*, 2014.

63 O. Pollicino, *op. cit.*

64 T. Petrašević, D. Duić, *Standards of Human Rights Protection in the Domain of Personal Data Protection: Strasbourg vs Luxembourg, Exploring the Social Dimension of Europe, Essays in Honour of Nada Bodiroga-Vukobrat* (eds. G. G. Sander, A. Posic, A. Martinovic), Hamburg 2021.

društva. Pravo na slobodu izražavanja svoje korijene nalazi u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. godine. Potpuno tumačenje prava, točnije više njih dali su ESLJP i Sud EU tijekom niza godina. Svrha zaštite prava na slobodu izražavanja ujedno je i sprječavanje govora mržnje. U jednoj od najranijih presuda koje se odnose na pravo slobode izražavanja, ESLJP tumačio je da se opseg zaštite prava koju nudi odredba Konvencije proteže i na izražavanje koje je uvredljivo, šokantni ili uznemirujući za državu ili bilo koju osobu, te da važnost same slobode leži u isticanju neotuđivosti prava da se informacija primi, čak i ako je društveno neprihvatljiva. U ovom slučaju, teret dokazivanja društvene potrebe za ograničavanjem prava na slobodu izražavanja prebacuje na samu državu. Nadalje, u nekoliko je predmeta utvrđeno da na političkoj sceni vrijede viši i stroži standardi pri iznošenju vlastitih stajališta. Govoreći o sprječavanju govora mržnje i uzimajući u obzir važnost tolerancije i poštivanja jednakosti i dostojanstva svih ljudi, ESLJP odredio je, nužnost sprječavanja i sankcioniranja bilo kojeg oblika izražavanja koji širi, potiče, promiče ili opravdava mržnju temeljenu na netoleranciji. U vremenu digitalnih medija i globalizacije narasla je opasnost od ograničavanja prava na slobodu izražavanja i opasnost od širenja govora mržnje. U svojem je tumačenju ESLJP podržao je svojevrсно nametanje strožih „pravila“ novinarima digitalnih medija u usporedbi s onima koji rade s tiskanim medijima. Unatoč potrebi za cenzurom i sprječavanjem govora mržnje, korisnici telekomunikacijskih i internetskih usluga moraju imati jamstvo da će se poštivati njihova privatnost i sloboda izražavanja. Razvojem digitalnih medija kriteriji za tumačenje postali su detaljniji i stroži zbog prirode medija i veće dostupnosti i izloženosti sadržaja.

Praksa Suda EU, u okolnostima digitalnih medija usmjerena je na sukob prava na slobodu izražavanja, autorskih prava i drugih prava poput prava na slobodu poslovanja kao i ograničenja radi sprječavanja govora mržnje. Primjerice, u prethodnim pitanjima u kojima je odlučivao o zaštiti podataka i slobodi poslovanja, Sud EU, utvrdio je da nacionalna mjera kojom bi se otkrilo potencijalno kršenje autorskih prava mora biti razmjerna neometajući pravo pružatelja internetskih usluga na obavljanje gospodarske aktivnosti u skladu s člankom 16. Povelje. Sud EU je, u nekoliko predmeta, istaknuo i važnost članka 11

Povelje, odnosno da sloboda izražavanja prestaje djelovati tamo gdje poruka povrjeđuje druga načela i temeljna priznata prava.

Pojava i globalno širenje digitalnih medija promijenili su društvenu sferu i proširili tumačenja sloboda i prava općenito. U tom kontekstu, javlja se i potreba za proširenjem zakonskih okvira i detaljnijom pravnom regulacijom određenih sloboda. EU je usmjerila svoje djelovanje na informacijske i komunikacijske tvrtke kao ključne aktere u području zaštite slobode izražavanja u digitalnom okruženju, nastojeći kreirati pravilni zakonodavni okvir. ESLJP u svojim je tumačenjima dao nove i šire poimanje prava na slobodu izražavanja kao i tumačenje govora mržnje. Može se zaključiti da pravna regulacija prati nove trendove, no ipak s malim zakašnjenjem. Digitalni mediji šire se brže nego ikada prije i potrebno je puno detaljnije regulirati prava i obveze korisnika i pružatelja usluga na europskoj razini, pazeći pri tome na proporcionalnost i svojevrsnu korisnost globalne dostupnosti digitalnog medija.

Dunja Duić, PhD

Associate Professor, University J.J. Strossmayer Faculty of Law

Tunjica Petrašević, PhD

Associate Professor, University J.J. Strossmayer Faculty of Law

Veronika Sudar

Ministry of Finance, Office for the Territory of Osijek

OVERVIEW OF THE ECJ AND ECHR PRACTICE ON HUMAN RIGHTS – FREEDOM OF SPEECH –

Summary

Protection of human rights and freedoms is a core basis of all democratic societies. One of the those rights is freedom of expression. In the era of globalization and digital media, exercising the right to freedom of expression seems easier than before, but with every right

comes a certain obligation – the obligation to respect the rights of other person, i.e. the prohibition of hate speech on any basis. This is prescribed in numerous international treaties and conventions. However, the most important interpretations and limits imposed on the freedom of speech were given by the European Court of Human Rights and the EU Court of Justice and their judicial practice. This paper serves to present an overview of the most important case-law as well as to underline the importance of the adequate protection of human rights, in this case, the freedom of speech.

Key words: *Digitalization. – European Court of Human Rights. – Hate speech. – Freedom of speech. – EU Court of Justice.*

LITERATURA

- Bezdan Z., „Neznanje kao faktor zaustavljanja pozitivnog trenda u razvoju ljudskih prava i moguće posljedice – mjereno linijom 45°“, *Zbornik Sveučilišta u Dubrovniku*, 2/2015, 1–22.
- Buyse A., „Dangerous Expressions: the ECHR, Violence and Free Speech“, *International and Comparative Law Quarterly*, 63(2)/2014, 491–503.
- Dimovski D, Ilić I., „Hate Speech in the European Court of Human Rights Case Law“, *Međunarodni naučni skup „Dani Arčibalda Rajsa“*, *Tematski zbornik radova međunarodnog značaja*, Beograd 2016.
- Jacobs L.G., „Freedom of Speech and Regulation of Fake News“, *The American Journal of Comparative Law*, 70()/2022, 278–311.
- Herceg Pakšić B., „Tvorba novih standarda u slučajevima teških oblika govora mržnje: negiranje genocida pred Europskim sudom za ljudska prava“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 67(2)/2017, 229–253.
- Hlebec I, Gardašević Đ., „Pravna analiza govora mržnje“, *Pravnik*, 55(107)/ 2021, 9–35.
- Klain E., „Psihoanalitičko razumijevanje govora mržnje“, *Govor*, 20(1–2)/2003.
- Kojić T., „Govor mržnje u praksi Evropskog suda za ljudska prava“, *Journal of Criminalistics and Law*, 23(3)/2018.

- Mijić Vulinović I., „Ograničenja slobode izražavanja u Republici Hrvatskoj u odnosu na...“ *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 58(3)/2021, 967–988
- Muhvić D., Rešetar Čulo I., „„Fake News“ in Times of Crisis in the Context of...“ *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 43(1)/2022, 189–207.
- Munivrana Vajda M., Šurina Marton A., „Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? Analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standarda“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 23(2)/2016, 435–467.
- Munivrana Vajda M., „Novi Kazneni zakon u svjetlu pristupanja Europskoj uniji: inkriminiranje govora mržnje i nekih drugih oblika rasizma i ksenofobije“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 1/2013, 131–144.
- Nieuwenhuis A., „A Positive Obligation under the ECHR to Ban Hate Speech?“, *Jour. Public Law*, 2/2019, 326–342.
- Peers S., et al., *The Charter of Fundamental Rights*, a commentary, HART Publishing 2014.
- Petrašević T., Duić D., „Standards of Human Rights Protection in the Domain of Personal Data Protection: Strasburg vs Luxemburg“, *Exploring the Social Dimension of Europe, Essays in Honour of Nada Bodiroga-Vukobrat* (eds. A. Sander, A. Poscic, A. Martinovic), Hamburg 2021.
- Pollicino O., „Judicial protection of fundamental rights in the transition from the world of atoms to the word of bits: The case of freedom of speech“, *European Law Journal*, 25/2019, 155–168.
- Roksandić Vidlička S., Mamić K., „Zloupotrebavanje društvenih mreža u javnom poticanju na nasilje i mržnju...“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 25(2)/2018, 329–357.
- Ružić N., „Zakonska ograničenja ili sloboda izražavanja na internetu?“, *MediAnali*, 2(4)/2008 101–111.
- Turković M., „Govor mržnje na društvenim mrežama kroz sudsku praksu“, *Ius-Info*, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/44756>.
- Vilović G., „Govor mržnje“, *Političke analize*, 2(6)/2011.
- Voorhoof D., „Freedom of Expression in the Digital Environment: How the European Court of Human Rights has Contributed

to the Protection of the Right to Freedom of Expression and Information on the Internet“, *ElgarOnline*, 2022, 112–137.

Wennäkoski A.A., „The Freedom of speech in the Digital Era: Leveraging Its Constitutional and Social Ramifications“, *YSEC Yearbook of Socio-Economic Constitutions* (eds. S.Hindelang, A. Moberg), Springer 2022.